

III.

AZ OSZK GYŰJTEMÉNYEIBŐL ÉS TÖRTÉNETÉBŐL

*Kísérlet az Országos Széchényi Könyvtár
anyagi gondjainak megoldására (1924—1928)
Könyvaukciók*

HARASZTHY GYULA

I.

Értekezésünk nem kívánja az Országos Széchényi Könyvtár történetének egy fejezetét — Lukinich Imre egyetemi tanár igazgatóságának idejét (1924—1929) — a maga egészében feltárni.¹ Most célunk az, hogy az OSZK gazdasági helyzetéről és a jelzett időszakban rendezett azon aukciókról szóljunk, amelyek a Nemzeti Könyvtár igen súlyos anyagi adottságainak javítását szolgálták.

Mielőtt az OSZK történetének szóbanforgó fejezetét elemeznők, ezeknek a gazdaságilag kínos éveknél néhány adatát és jellemzőjét szükséges ismertetnünk.²

Az infláció a húszas évek elején egyre nagyobb méreteket öltött. Ennek érzékeltetésére néhány tényről idézünk fel: míg 1921 nyarán 17,3 milliárd korona volt a forgalomban, ez 1923 nyarára elérte a 400 milliárdot, a következő év elején pedig már 2,5 ezer milliárdra (!) rúgott.³ Még egy jellemző adat: 1924 márciusában 1 aranykorona már 18,4 ezer papírkoronával volt egyenlő. Ugyanakkor a béreket — éppen az infláció segítségével — 1924-ben a háború előttinek kevesebb mint felére szorították le. Az inflációs korona után (gyakorlatilag 1927. január 1-től) bekövetkezett ún. „stabilitáció” (12 500 korona = 1 pengő) természetesen nem kedvezett az állami

1. E korszakra vonatkozóan Évkönyveink kötetekben egyébként is több tanulmány jelent meg: Dezsényi Béla: *Szervezet, ügyvitel és igazgatás az Országos Széchényi Könyvtárban a Horthy-korszak idején.* = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967.* Bp., 1969. 124—169. p. — Wittek Lászlóné: *Az Országos Széchényi Könyvtár reformtörekvései a húszas években.* Uo. 227—235. p. — Dezsényi Béla: *Fejezetek az Országos Széchényi Könyvtár gyarapítási politikájáról és állományának fejlődése köréből a két világháború között.* = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968/1969.* Bp., (1971), 85—158. p. — Szántó György Tibor: *Lukinich Imre centenáriuma.* = *Magyar Nemzet*, 1980. április 30. 7. p. — Faltenbüchl Zoltán: *Dr. Lukinich Imre = OSZK Híradó* 1980. 7—9. sz. 172—176. l. — Egyébként az 1880. április 4-én született Lukinich Imre 1924. február 4-ével nevezetett ki az OSZK igazgatójává, majd 1929. január 24-én távozott könyvtári beosztásából: a budapesti Tudományegyetemen rendszeresített kelet-európai tanszék vezetésére kapott megbízást mint egyetemi ny. r. tanár. 1950. május 16-án hunyt el.
2. Adataink a leghitelesebb forrásból származnak: *Magyarország története 1918—1919., 1919—1945.* Főszerkesztő Ránki György. Szerkesztők Hajdú Tibor, Tilkovszky Lóránt. Bp. 1976. Akad. K. 1400 p.
3. Ne feledjük, hogy Lukinich Imre ez idő tájt kezdte meg könyvtárigazgatói működését!

költségvetésből „élő” és gazdálkodó intézményeknek: ismét lépéshátrányba kerültek.⁴ A kultusztárca a leginkább elhanyagolt területek közé tartozott, s így nem csodálkozhatunk, hogy a Nemzeti Könyvtár is alig tengette életét.⁵

Hóman Bálint történész, az Egyetemi Könyvtár tisztviselője, elődjétől, Melich János nyelvész-professzortól 1922. december 27-én vette át az Országos Széchényi Könyvtár igazgatását. Melich korszakának nehézségeiről Hóman Bálint a *Magyar Könyvszemle* 1924. évi kötetében⁶ emlékezett meg jelentésében. Hóman — ekkor még — nem lévén „hivatalos” kultúrpolitikus — igen erős hangon és teljes joggal bírálta az akkori kormányzat művelődési intézkedéseit, könyvtárügyi gyakorlatát:

„Melich János a legnehezebb időben, súlyos körülmények közt állt országunk legnagyobb tudományos könyvtára élén... küzdenie kellett a felső hatóságok meg nem értésével, a krajcáros takarékoskodásnak kulturális, sőt államgazdasági szempontból is igen káros rendszerével. Az «inter arma silent Musae» elvének hódoló háborús hagyományok kulturális intézeteinken akarták megtakarítani a hadviselés kiadásait... Könyvtárunk békében is szűkös átalányának időnkénti emelése mindig megkésve érkezett és sohasem állott arányban a hirtelen magasbaszökő árakkal, pénzünk értékének fokozatos gyors csökkenésével. Hovatovább nemcsak az intézet tervszerű fejlesztéséről, hanem a külföldi könyv- és folyóiratanyag célszerű kiegészítéséről is le kellett mondani, sőt a legsürgősebb napi munkálatok... sem voltak teljesen végrehajthatók... Még igazgatósága utolsó hat hónapjában, 1922. július—decemberig is mindössze 225 000 félévi átalánnyal rendelkezett.”

Természetesen Hóman is azok közé tartozott, akik nagy reményeket fűztek a gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter által létrehívott Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezéséhez, (1922. évi XX. tc.), ennek pénzkezelési rendszeréhez, a költségvetés keretében végrehajtott „kielégítő” gondoskodáshoz. Szóbanforgó jelentésében mégis kénytelen volt bevallani, hogy a fokozódó infláció mindezt szinte a semmivel tette egyenlővé.

4. „Magyarország végül is tőkés fejlődésének két világháború közti szakaszában Európa lassabban fejlődő országai közé süllyedt... Míg tehát az első világháború előtt a magyar gazdaság növekedési üteme kiemelkedőnek számított, a háború után a jóval magasabb fejlettségi szinten álló országok üteméhez képest is lemaradt. Az ország gazdasági elmaradottsága tehát fokozódott.” A 2. számú jegyzetben idézett mű, 761–762 l.
5. Igen jellemző erre az a tény is, hogy még az állami alkalmazottak között is gyengén fizetett könyvtárosoknak ezekben az években maguknak kellett a könyvtári munkához szükséges írószerekről gondoskodniok (l. az 1923. évi 6000 ME. sz. kormányrendelet 31. pontját, továbbá az 1924. évi 17. törvényeikk alapján kiadott 500 ME sz. rendeletet). Schiller Rezső múzeumi gazdasági igazgató még a következő évben is kénytelen volt felhívni erre az OSZK munkatársainak figyelmét. (OSZK Irattár. 365/1925. jún. 20.) Kortörténeti szempontból sem érdektelen az igazgató köriratának vonatkozó részét pontosan idézni: „Az állami és vármegyei tisztviselők és egyéb alkalmazottak irodai szereket (tollat, tollszárat, írót, itatópapírt, törülögumit stb.) és különféle irodai felszerelési tárgyakat (tintatartót, papírvágó ollót, vonalzót stb.) természetesen nem kaphatnak, az ily cikkekről tehát saját maguk kötelesek gondoskodni.” (Kivétel a fekete és színes tinta, vagy ahol szükséges, a színes ceruza igen takarékos kiszolgáltatása természetben.)

6. 1924. 106. l.

Szándékosan időzünk továbbra is Hóman panaszainál, hiszen alig egy év múlva, 1923-ban ő lett a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója, majd Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter korai halála után az egyre inkább jobbra tolódó rendszer művelődésügyének miniszteri rangú irányítója.

1927-ben jelent meg e korszak összefoglaló reprezentatív tudománypolitikai műve Magyary Zoltán szerkesztésében.⁷ Hóman Bálint írta a múzeumi és könyvtári fejezetet. Idézzük csak fel e korszak legilletékesebb vezetőjének ugyancsak pesszimista hangvételű értékelését: „A tervszerű és egyenletes kultúrpolitikai irányítás hiánya mellett a közgyűjteményeket s általában a tudományt luxusintézménynek minősítő szűklátókörű fináncpolitikai felfogás is bénította közgyűjteményeink rendszeres munkásságát és egész fejlődését. Intézeteink nemcsak a tetemesen meggyarapodott gyűjtemények elhelyezésében és tudományos feldolgozásához szükséges építkezések, hanem a legelemibb rendszerező munkálatok költségeit sem tudták megszerezni.”⁸

*

Az Országos Széchényi Könyvtár (és a Magyar Nemzeti Múzeum) vészes anyagi helyzetéről különféle jelzések, iratok és jelentések tanúskodnak.⁹ Néhány jellemző tényről itt is be kell számolnunk.

Lukinich Imre igazgató 1926 elején körlevélben hívta fel a könyvtár osztályvezetőinek figyelmét arra,¹⁰ hogy az OSZK tartozásainak összege meghaladja a 230 millió koronát. Ennek következtében az intézet pénzügyi helyzete olyan kedvezőtlen, hogy az aukció¹¹ révén befolyt összegekből sem sikerült a tényleges hiányt pótolni. Éppen ezért a Gazdasági Hivatal vezetője arra kérte a könyvtár igazgatóságát, a pénzügyi egyensúly helyreállításáig szüntessen meg minden vásárlást. Tehát igazgatói jogkörében kénytelen felszólítani az osztályok vezetőit ezen rendelkezések betartására.¹²

7. *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Szerk. Magyary Zoltán. Kiadja a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége. Bp. 1927. Egyet. Ny. VIII, 628. l.

8. Az előbbi jegyzetben idézett mű 316. l.

9. Éppen Lukinich Imre igazgató egy felhívása nyomán egy időre a korabeli napi sajtó is felfigyelt erre a problémára. Cikkük jelentek meg, amelyek felszólították a társadalmat és a pénzzel rendelkező intézményeket, hogy önkéntes adományaikkal siessenek az anyagi válsággal küszködő Nemzeti Múzeum és annak könyvtára segítségére. (L. pl. Endrődi Béla írását a *Nemzeti Újság* 1924. jún. 29-i számában: „Mentsük meg a Nemzeti Múzeumot.” – Jelen értekezésünkben sem ezzel a támogató akcióval, sem az 1926. májusában megalakult „Magyar Nemzeti Múzeum Baráti Egyesület”-nek anyagi támogatásával nem foglalkozunk. Ezekről a társadalmi jellegű segítő akciókról egy későbbi írásunkban óhajtunk beszámolni.)

10. OSZK Irattár. 104/1926. febr. 17. sz. — Különben Lukinich Imre a *Magyar Könyvszemlé*-ben közzétett évi jelentésében rendszeresen szolt az OSZK anyagi nehézségeiről (pl. 1925. 160–170. p., 1926. 153–164. p., 1927. 169–182. p.) Ugyanitt örömmel nyugtázta, hogy Horváth János, Lipcsébe szakadt magyar könyvkötő mester végrendeletileg az OSZK részére hagyományozta 134 pengő 65 fillér készpénzét.

11. Ezt a következő fejezetben tárgyaljuk.

12. A körlevél eredeti példányán Jakubovich Emil, Sulica Szilárd, Havran Dániel, Borzsák István, Isoz Kálmán, Gulyás Pál vezető beosztású könyvtárosok aláírásai olvashatók.

Úgy látszik, hogy ez a felkérés nem járt teljes sikerrel, mert ugyanennek az évnek (1926) a végén Hóman főigazgató figyelmeztette¹³ Schiller Rezső gazdasági főnököt arra, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumi illetékes szakértői a Nemzeti Múzeum számadásait átvizsgálva, nem egy Tárnál „feltűnően nagy” hiteltüллépést tapasztaltak. Közölték, hogy ezek fedezetére a könyvtár nem számíthat. Ezért a deficitese gyűjteményeknél a mérleg rendbejöttéig semmiféle utalványozás sem történhet, a benyújtott számlák kifizetését pedig meg kell tagadni. A minisztérium eme rendelkezéséről sajnálattal értesítette a főigazgató a könyvtárat.

Az adósságok ügye, illetve rendezésének kérdése tovább gyűrűzött.¹⁴ Még Klebelsberg kultuszminiszter is szigorú intézkedéseket helyezett kiállításba. Ugyanakkor Lukinich igazgató jelentésében a kénytelenségből leállított könyv- és hírlapkötés katasztrófális következményeiről s a *Magyar Könyvszemle* megjelentetésének súlyos problémájáról szolt.

Hogy a csód milyen mély volt, és hatása mennyire tragikusan nyilvánult meg, azt egyetlen példán kívánjuk érzékeltetni. Ismeretes (Dezsényi Béla is említi a már idézett tanulmányában), hogy az OSZK számára hungarikumokat, emigráns kiadványokat vásároló bécsi „rezidensünk”, Eckhart Ferenc, a budapesti Tudományegyetem későbbi jogtörténész professzora, felkutatva néhány újabb kiadványt, engedélyt kért azok megvásárlására az OSZK vezetőségétől. Eckhart negatív választ kapott.¹⁵ „... sajnálattal kell jelentenem, hogy a könyvtár jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy könyveket vásárolhasson, amennyiben dotációnk régebbi adósságunk törlesztésére van lekötve.”¹⁶

Sor került a kiadványokra szánt pénzek felhasználásának igen erős korlátozására is. Szintén 1927 elején Hóman főigazgató írásban közölte Lukinich igazgatóval,¹⁷ hogy a Nemzeti Múzeum kedvezőtlen pénzügyi helyzete ezen a területen is a leggondosabb takarékosagra int, így az egyes táruk publikációinak megjelentetése tekintetében is ennek a szempontnak kell érvényesülnie; amíg nem javul a helyzet, kizárólag a folyamatos kiadványok nyomtatásáról lehet szó. Mivel a főigazgató egységesen óhajtja

13. OSZK Irattár. 700/1926. nov. 15.

14. OSZK Irattár. 740/1926. dec. 4.

15. OSZK Irattár 25/1927.

16. Az elmondottakkal kapcsolatban érdemes két kisebb ügyet megemlíteni. Ezek ui. az akkori nehéz és ellentmondásos helyzetet mindennél jobban jellemzik. Még 1925 őszén történt, hogy az OSZK az akkori Horthy Miklós kollégium könyvtárának főlös duplumából 220 kötetet adott át. Intézetünk nyomorúságos állapotára jellemző volt, hogy az igazgató, a különben értékesnek egyáltalán nem mondható, máskor mindig ingyen osztogatott duplumokért *cserébe* egy könyvállványt és egy írógépasztalt kért a kollégiumtól... Az indoklás nemcsak szomorú, hanem már szinte groteszk is: „Mindkét darabra az Orsz. Könyvtárnak rendkívül nagy szüksége van, mert berendezése sok tekintetben hiányos.” (OSZK Irattár. 511/1926. szept. 17., — A második történet filmjén a kockák már nemcsak kor-, hanem kórtörténetről vallanak. 1927 elején, a könyvtár további egyik legnyomorúságosabb évében, midőn az intézetet immár nem az infláció, hanem a deflációs pénzügyi politika sújtotta, kevés pénzükből meg kellett egy Horthyszobrot vásárolnia. Csáky Pallavicini Hyppolit őgróf elnöklete alatt egy ún. „Horthyszobor akció” tevékenykedett, annak érdekében, hogy az akkori kormányzó mellszobrát — az akkor igen komoly összegnek számító 160 pengőért — az intézményeknek eladja. (OSZK Irattár. 307/1927. ápr. 1.)

17. OSZK Irattár. 25/1927.

elbírálni a Múzeum valamennyi tárának (így a könyvtárnak is) a kiadványait, elrendelte, hogy a nyomdába adandó *hivatalos* kiadvány kéziratát neki kell előzetesen bemutatni. „Méltóságodat — közölte a könyvtár igazgatójával — személyileg és anyagilag teszem felelőssé e rendeletem pontos betartásáért.”

1928 májusában¹⁸ a korszakra jellemző hivatali stílusban minden igazgató (így a könyvtáré is) a következő leiratot kapta Hóman főigazgatótól:

„Jelen kelet és ügyirat szám alatt felhívtam a Gazdasági Hivatal főnökét a Múzeum pénzügyi helyzetére vonatkozó jelentéstételre. A Gazdasági Hivatal főnökének a jelentéséhez egyebek közt szüksége lesz oly adatokra is, amelyekről részben, vagy egyáltalán csak az egyes Tárak vezetői tudnak. Így be kell kívánnunk a künt levő tartozásokra vonatkozó összes adatokat... Ezzel egyidejűleg felhívom a Tárak igazgatóinak figyelmét a miniszter úrnak egy korábbi rendeletére, s általam is nem egy ízben kiadott körlevelére, amely szerint vásárlások csupán a meglevő hitelek keretein belül eszközölhetők.

Minthogy azt kellett tapasztalnom, hogy e rendelkezések nem minden esetben tartattak be, nyomatékkal kérem mindazon igazgató urakat, kiknek alapszerű számadásainál hiteltúllépések mutatkoznak, minden további vásárlástól vagy megrendeléstől a legszigorúbban tartózkodjanak.

A magam részéről jelenleg is azon fáradozom, hogy a szükséges munkálatokra és esetleges vásárlásokra újabb hitelt kapjak.”

Az igazgatóknak, így Lukinich Imrének is sürgősen válaszolniuk kellett a főigazgató írásbeli rendelkezésére. A részösszegeket tartalmazó jelentés¹⁹ nehezen áttekinthető számszerű adatait e sorok írójának kellett összesítenie. Ez a „végeredmény” tarthat számot érdeklődésünkre, nem pedig az egyes könyvkereskedők számlájának összege, vagy az „átszervezés” címen nyilvántartott dologi kiadások tételszerű felsorolása; minthogy az összesítés dátuma 1928. június 9-e, természetesen a nem is befejezett félév anyagi-könyvtári problémáiról adhatott csak számot.

Íme a szóban forgó esztendő (1928) első 5.–6. hónapjának könyvtári adósságai:

Nvontatványi osztály (könyv)	3 806,97 pengő
Hírlaptár	334,80 pengő
Kézirattár	500,— pengő
<hr/>	
Könyv, hírlap, kézirat összesen	4 641,77 pengő
Könyvkötés	1 366,40 pengő
„Átszervezés” (dologi kiadások)	28 972,55 pengő
Magyar Könyvszemle	304,64 pengő
200 példány illuminált kéziratra	679,30 pengő
<hr/>	
Az adósság teljes összege	35 964,66 pengő

Mivel korszakunkban kétféle magyar fizetőeszköz (korona és pengő) volt forgalomban, s a költségvetési intézmények is így számoltak — az inflációs

18. OSZK Irattár 283/1928. máj. 31. — Főigazgatósági szám: 191/928/G. H.

19. Lukinichnak ez a jelentése 1928. június 19-én kelt, az OSZK Irattárában lelhető fel. Különben a Gazdasági Hivatal volt a címzett.

koronában és a stabilizált pengőben — közöljük a kereken 35 965 pengőt kitevő, nem egészen félévnyi könyvtári adósság „korona” értékét: 449 562 500, azaz csaknem 450 millió korona.²⁰

E szinte „rejtett” OSZK-irattári adatok mellett egy történetileg fontos (ma már ritkaságszámba menő) összefoglaló, nyomtatásban megjelent, az általunk tárgyalt korszakra vonatkozó nemzeti múzeumi jelentés adatait mindenképpen közölnünk kell, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum 1924—1928. évek közötti helyzetéről további adatokat nyerjünk. A kiadványt Hóman Bálint főigazgató tette közzé.²¹

A történetinek mondható visszatekintés elmondta, hogy a pénzdevalvációval teljesen veszendőbe mentek azok a jelentős pénzügyi eredmények, melyeket Szalay Imre²² húsz év céltudatos munkájával kivivott. „A Nemzeti Múzeum dologi költségvetése az utolsó békeköltségvetés 8%-ára olvadt le s keretében nemcsak az intézet fejlesztéséhez szükséges beruházások, átrendezések és átszervezések nem voltak végrehajthatók, hanem még a legelemibb napi adminisztratív szükségletek sem nyerhettek kielégítést.” Nem lehetett gondolni a gyűjtemények rendszeres gyarapítására, a korszerű tudományos követelményeknek megfelelő fejlesztésére, a kiadványok korábbi keretek közt való megjelentetésére. „A szükséges szénmennyiség és villanyáram beszerzésére is képtelenek lévén, a tél folyamán a helyiségek jórészt elzárva kellett tartani.”²³

Ebben a jelentésben kapunk végre pontos tájékoztatást a Nemzeti Könyvtár e korszakának évi költségvetési adatairól Schiller Rezsőnek, a Gazdasági Hivatal főnökének kimutatásai alapján,²⁴ melyek egyrészt az infláció, majd a defláció („stabilizálódás”) éveinek költségvetésében megállapított összegeit rögzítették, nem általában és összefoglalóan a Nemzeti Múzeum, hanem az Országos Széchényi Könyvtár viszonylatában:

1923/24	109 808 376 korona
1924/25	135 551 041 korona
1925/26	435 734 700 korona
1926/27	47 070 pengő 92 fillér
1927/28	33 772 pengő 28 fillér

Mindehhez a főigazgató azt a szinte álomnak tűnő megjegyzést fűzte hozzá²⁵ a könyvtárral kapcsolatban, hogy „Intézetünk jövője és egészséges fejlődése

20. 1 pengő = 12 500 korona.

21. *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. Jelentés az Intézet 1924—1928. évi állapotáról és működéséről.* Közzéteszi Hóman Bálint, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. Bp., 1929. Egyet. Ny. 165. p.

22. A Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója 1894 és 1916 között.

23. A 21. sz. jegyzetben idézett mű 10. p.

24. Irattárunk aktái csak szórványosan említettek meg pénzügyi-gazdasági adatokat, összegeket a húszas évek e kritikus problémájáról. Természetesen a könyvtárnak voltak a költségvetési tételek mellett egyéb bevételei is: pl. a már említett pénzadományok, a kultuszlárcától kicsikart, de egyre ritkuló póthitelek, majd a még elemzésre kerülő aukciós eladásokból származó összegek. De „megbízható” alapnak az állami költségvetésből származó összegek voltak tekinthetők. (A 21. sz. jegyzetben idézett mű 22—25. p.)

25. A 21. sz. jegyzetben idézett mű 26. l.

csak akkor lesz biztosítva, ha az 1914/15. évi állami költségvetés rendes és rendkívüli tételein szereplő 386 909 aranykoronát megközelítő 450 000 pengő évi tudományos célú javadalom az Országos Széchényi Könyvtár és hét szakkönyvtárunk²⁶ hiányainak pótlására utolsó részletként 250 000 pengő fog rendelkezésünkre állni.” Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a gazdasági vezető kimutatása szerint *nem utolsó részletként*, hanem az egész 1927/28. költségvetési évre 33 772 pengő 28 fillért biztosított a kultúr-tárca.

Ha tudjuk is, hogy az álom és a valóság, a könyvtáros által kért pénzösszeg és az illetékes minisztérium költségvetési rendelkezései közti határ sohasem egyezett — akkor is teljes joggal szögezheti le az utókor krónikása, hogy a Horthy-korszak ún. „kultúrfőlényre” (szavakban) törekvő elképzelése és a tények között mélységes szakadék tátongott, talán soha nem olyan nagy mértékben, mint éppen ezekben az években.

II.

Hogy az OSZK nélkülözhető duplumait, inkább harmad, negyed stb. példányait az első világháború utáni rendkívüli nehéz pénzügyi helyzetben nemcsak a szokásos nemzetközi (vagy belföldi) cserére lehet fölhasználni, hanem szükség esetén „kereskedni” lehet velük, pénzzé lehet tenni őket, mégpedig nem az egyre romló, mindinkább értéktelenebb papírkoronára, hanem (amit ma idézőjelben szoktuk mondani) „konvertibilis” valutára, már a húszas évek legelején is fölmerült. Melich János könyvtárigazgató és munkatársai 1920-tól kezdve nem egy kísérletet tettek, hogy a világháborús korszak, továbbá a Tanácsköztársaság aprónyomtatványainak, plakátjainak nálunk fölösleges többpéldányait külföldi gyűjtőknek, könyvtáraknak svájci frankért stb. adják el.²⁷ A nemzetközi könyvpiac akkori zilált viszonyai, a kapcsolatok megteremtésének nehézségei miatt ez az akció igencsak korlátozott eredménnyel járt, annál is inkább, mert az akkori pénzügyi bürokrácia elvette az OSZK vezetőinek kedvét attól, hogy ezen a rögs úton járjanak.

De az ötlet mégsem merült feledésbe, s 1924-től kezdődően a gyakorlati megoldások iránt fogékony Lukinich Imre igazgatósága alatt, ha más formában is, de ismét felszínre került. Annál is inkább, mert a könyvtár anyagi viszonyai — mint már arra rámutattunk — tovább romlottak.

A „pénzszerzés” új, költségvetési kereteken kívüli biztosítása (pl. az adósságok törlesztése, külföldi hungarikumok beszerzése érdekében) nehéz leckét adott fel az OSZK vezetősége számára. Ennek megoldását

26. Itt természetesen az OSZK részesedése lett volna a döntő, hiszen a *nem könyvtári jellegű* táruk könyv- és folyóirat-beszerzése (ha részletezésre nem is került), messze elmaradt volna az ország legnagyobb könyvtárának kötelezettségétől, igényeinek jogos kielégítésétől.

27. Ferenczyné Wendelin Lidia: *Az Országos Széchényi Könyvtár ún. világháborús- és proletárdiktatúra-gyűjteménye. = Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967. Bp., 1969. 263—277. p.*

egykori munkatársaink a Lantos Adolf által vezetett ismert antikváriummal (később Lantos R. T.) való együttműködés révén keresték.²⁸ Az „összekötő” a Lantos-cég és az OSZK között Sikabonyi Antal, intézetünk könyvtárosa volt, aki a Lantos Adolf által kiadott *Magyar Bibliofil Szemlé*-t is szerkesztette.²⁹

Lukinich Imre magáévá tette Sikabonyinak azt a gondolatát, hogy az OSZK a Lantos Adolf által rendezett könyvaukciókon ne csak mint *vásárló* jelentkezzék (erre anyagi fedezete szinte alig volt a húszas években), hanem mint *eladó* szerepeljen.

Ennek történetét, eseményeit — a Lukinich-korszakra vonatkozóan — évről-évre fogjuk ismertetni a rendelkezésünkre álló adatok alapján.

1924

Lukinich Imre március 12-én fölterjesztéssel³⁰ fordult Hóman főigazgatóhoz: Sikabonyi Antal javaslatát elfogadva, azt a kérését terjeszti elő, hogy — tekintettel a könyvvásárlásra fordítható összeg csekélységére — a főigazgató keresse meg a Gyűjteményegyetem Tanácsát: egyezzzék bele, hogy az OSZK anyagából a másod- és harmadpéldányokat „megfelelő módon” értékesíthesse. Az így befolyó összeget a könyvtár hiányainak pótlására kívánja fordítani. Az eladásra szóba jövő könyveket az ő vezetése alatt álló bizottság (Havran Dániel osztályigazgató, Rédey Tivadar és Sikabonyi Antal könyvtárnokok) állapítaná meg, s az értékesítéshez kikérné a főigazgató jóváhagyását.

A bizottság haladéktalanul ülést tartott és három olyan művet jelölt ki elárvereztetésre, melyek a kötelező szabályoknak megfelelnek.³¹ Ezek: „Nadányi, Johannes: *Florus Hungaricus*. Amsterdami, 1663. (Nevezett műből a könyvtár 4 példánnyal rendelkezik.) — *Leges Ab ijs omnibus Observandae*. Tyrnaviae, 1710. 4 leveles aprónyomatvány. — Petőfi Sándor: *Szerelem gyöngyei*. Pest, 1845. (A mű első kiadásából a könyvtár 3 példánnyal rendelkezik, ebből kettő teljesen hibátlan, a felajánlott harmadik darab igen rongált állapotban van).”

28. Lantos Adolf (1875–1942) Múzeum-körúti antikváriumát és könyvkereskedését a 20-as 30-as években mindenki ismerte, akinek a könyvhöz valamilyen köze volt. Lantos kiadói tevékenységet is folytatott, bibliofil kiadványokat is közrebocsátott. Többek között a húszas években ő volt a kiadója a *Magyar Bibliofil Szemlé*nek, amit Sikabonyi Antal, az OSZK könyvtárosa szerkesztett. — Legnagyobb híre *könyvaukciói* tettek szert. Ezeknek anyagáról igen színvonalas nyomtatott katalógusai jelentek meg.

29. Sikabonyi Antal dr. (1886–1948) 1911-től állt az OSZK szolgálatában. (1930-tól a Külügyminisztérium könyvtárának vezetője volt.) Igen nagy erőfeszítéseket tett, hogy a trianoni békeszerződés utáni megváltozott területi helyzetben az OSZK számára biztosítsa azokat a magyar nyelvű és magyar vonatkozású kiadványokat, melyek elsősorban Csehszlovákiában jelentek meg. Komáromi származása miatt ezt a területet ismerte a legjobban. De az erdélyi és délvidéki hungarikumokra is kiterjedt figyelme.

30. OSZK Irattár. 171/1924., 180/1924.

31. Itt kívánja e sorok írója felhívni a figyelmet arra, hogy ilyen részletességgel — már csak a hely hiánya miatt sem — minden egyes árverésre felajánlott kötetet nem fog leírni: de az esetleges problémáknál fenntartja a jogot a részletezésre. A forrás: OSZK Irattár. 180/1924. márc. 14.

A főigazgató még ugyanazon a napon — 1924. március 14-én — hozzájárult a bizottság határozatához, megelőzve a március 17-én kelt elvi jellegű döntés szövegének³² megküldését:

„... az Orsz. Magyar Gyűjteményegyetem szervezeti és szolgálati szabályzata értelmében hozzájárulok ahhoz, hogy ... a Méltóságod elnöklete alatt összeült szakbizottság által javaslatba hozott többes példányok megfelelő módon értékesíttessenek. Az Orsz. Széchényi Könyvtár anyagának hasonló módon leendő gyarapításától a jövőben sem kívánok elzárkózni, ha az elidegenítésre szánt duplumanyag kiválasztása a kellő előrelátással történik. (Aláhúzás tőlem: H. Gy.) Az értékesítés végleges keresztülvitele előtt azonban hozzájárulásom minden egyes esetben kikérendő.”

A Lantos R. T. nyugtázva az említett könyvek átvételét az aukció céljára, az ügylet üzleti vonatkozásaira érdekes közléssel élt, igazolva egyúttal Lantosék és az OSZK bizalmas jellegű együttműködését az árveréseken:³³ „Van szerencsénk tisztelettel kijelenteni, hogy amennyiben ezen három mű aukción el nem kelne, semmiféle költséget vagy jutalékot nem számítunk fel. Eladás esetén pedig az elért árból 15%-ot kérünk. Egyben hozzájárulunk ahhoz, hogy az aukció alkalmával egy megbízott úrunk az árverésen részt vegyen és a ... limitált árat belátása szerint a kialakult keresethez képest felhajthatja.”

A Lukinich Imre vezette bizottság 1924 folyamán igen komoly munkát végzett: 12 jegyzőkönyvben³⁴ terjesztette a főigazgató elé döntésre az árverésre kijelölt nyomtatványokat.³⁵

A főigazgató elfogadta a javaslatokat, de az akció első szakaszában írásban hívta fel a könyvtár figyelmét, hogy az árveréseken befolyt pénz kizárólag az OSZK gyűjteményeinek gyarapítására fordítható.³⁶ Az intézet vezetője természetesen szigorúan tartotta magát ehhez az utasításhoz.

Ebben az évben jött létre az Országos Széchényi Könyvtár, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Széchényi-könyvtári szaktanácsa, illetve a Lantos R. T. közötti szerződés végleges megszövegezése és annak minisztériumi jóváhagyása.

A tervezetet az OSZK részéről Sikabonyi Antal könyvtárnok, a Lantos R. T. részéről Lantos Adolf igazgató és Braun Róbert cégvezető³⁷ dolgozták ki.³⁸

A szerencsére fennmaradt jegyzőkönyvek, iratok tanúsága szerint most már minden a „lovagiasság” szabályai szerint folyt le.

32. OSZK Irattár. 180/1924. (197. sz. Főig. ügyszer.)

33. OSZK Irattár. 180/1924. márc. 17.

34. OSZK Irattár. 180/1924. 479/1924., 529/1924., 565/1924., 687/1924., 715/1924. számok alatt.

35. Természetesen maga a bizottság is erősen szelektált. Az év folyamán pl. 169 ösnyomtatvány-példányt vizsgált meg, ebből 2–3 többes példányt tartott értékesíthetőnek. (OSZK Irattár. 715/1924.)

36. OSZK Irattár. 180/1924. gyűjtőszám alatt.

37. Braun Róbert (1879–1937) azonos volt a Fővárosi Könyvtár volt igazgatójával (1911–1918), Szabó Ervin egyik legközelebbi munkatársával, a kiváló szociológussal és bibliográfussal.

38. OSZK Irattár. 541/1924. szept. 3.

Lukinich igazgató az imént említett tervezetet az Országos Gyűjteményegyetem Tanácsához terjesztette fel jóváhagyás végett, természetesen megfelelő indoklással.³⁹ Ha az olvasónak volt türelme végigkísérnie eddigi fejtegetéseinket, fölösleges az igazgató iratát a maga egészében újraolvasnia. De néhány megállapítása könyvtártörténeti szempontból mégsem érdektelen:

— több száz régi magyar nyomtatvány vár megrendelésre: a nehéz gazdasági viszonyok miatt sok értékes magánkönyvtárat kiárusítanak, tehát a megfelelő alkalom adott lenne hiányaink pótlására;

— meglévő folyóirataink és folytatásos műveink elmaradt számait, évfolyamait, kötetait meg kellene szereznünk;

— a trianoni békeszerződés következtében előállott új helyzet miatt a most már külföldi hungarikumoknak tekintett kiadványokat meg kell vásárolnunk.

Minderre az állam támogatása ezekben az években nem elegendő, a társadalom „közömbös, vagy talán áldozatkészsége merült ki. Azonban a társadalom érdeklődése is talán tápot nyerne, ha látná, hogy mi magunk is igyekszünk magunkon segíteni.” (Lukinich érvei taktikusak és egyben igazak voltak.)

Ezután arról szólt — némi líraisággal —, nem engedheti meg, hogy a Nemzeti Könyvtár le hanyatlása az ő nevéhez fűződjék. Ezért fordult ahhoz az „utolsó” eszközhöz, hogy az OSZK a többes példányok egy részének értékesítésével segítsen magán. Megjegyezte, hogy az „önsegítésnek” ez a módja külföldi intézményeknél szokásos megoldássá vált.

Végül kérte a Tanács hozzájárulását a Lantos-céggel történt előzetes megállapodáshoz, annál is inkább, mert az előzetes tárgyalások folyamán ennek a részvénytársaságnak az ajánlata bizonyult a legelőnyösebbnek.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Széchényi-könyvtári szaktanácsa 1924. október 9-én tartott ülésén⁴⁰ egyhangúlag hozott határozattal a szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendelet 28. §-a alapján hozzájárult az előterjesztésben foglaltakhoz, és felhatalmazta a Nemzeti Múzeum főigazgatóját, hogy az aukció általános feltételeire vonatkozólag az OSZK igazgatójával egyetértésben kössön szerződést a Lantos Részvénytársasággal. Az alap a fent ismertetett szerződéstervezet legyen (két lényegtelennek mondható változtatással és egy új pont beiktatásával).

Az előzmények ismertetése után most már szóról-szóra közöljük a szerződés szövegét, annál is inkább, mert egyedülálló dokumentum a könyvtár történetében. A végleges megegyezés október folyamán jött létre (utalva arra, hogy *gyakorlatilag* az egész évben ennek értelmében dolgoztak a szerződő felek):⁴¹

„Szerződés, amely egyrészt az Országos Magyar Gyűjteményegyetem könyvtári szaktanácsának 1924. október hó . . .-én hozott határozata alapján a Magyar Nemzeti Múzeum, másrészt az a Lantos Könyvkereskedelmi R. T. közt 1924. október hó . . .-n az alábbi feltételek mellett kötött:

39. OSZK Irattár. Uo.

40. OSZK Irattár. 541/1924. gyűjtőszám, okt. 9.

41. OSZK Irattár. 645/1924.

1. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára a Lantos Könyvkereskedelmi R. T. 1924. és 1925. évek folyamán megtartandó aukciójára értékesítés céljából tetszésszerinti számban ad át könyveket állománya többpéldányaiból.

2. A Lantos Könyvkereskedelmi R. T. semmiféle címen semmiféle költséget fel nem számíthat, nevezetesen úgy az elkelt, mint a visszamaradt könyvek után semmiféle jutalékot nem kap.

3. A Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára megbízottjának joga van a saját tárgyait illető árverés lebonyolításának ellenőrzésére, részt vehet az árverésen és jogában van árverésre átadott dokumentumait bármikor visszavonni.

4. Az aukcióra átadott tárgyak katalogizálását és ármegállapítását a Magyar Nemzeti Múzeum részéről a főigazgató által az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója javaslatára evvel megbízott tisztviselő, a Lantos Könyvkereskedelmi R. T. részéről a cégnek evvel megbízott alkalmazottja egyetértőleg végzik.

5. A Lantos Könyvkereskedelmi R. T. kötelezi magát, hogy az árverés folyamán igyekeznék fog kereskedelmi tapasztalatát és összeköttetését arra fordítani, hogy az aukció a Magyar Nemzeti Múzeum részére minél nagyobb anyagi sikerrel járjon és minden tekintetben a Magyar Nemzeti Múzeum érdekeit fogja képviselni.

6. Ha jelen ügyletből kifolyólag netán jogi differenciák merülnének fel, az ügy a szerződő felek által erre felkért egy-egy szakértőből s egy általuk választott elnökből álló döntőbíróóság elbírálása alá kerül.

E szerződés két egyenlő példányban állíttatott ki és a felek által aláírva, egy a Magyar Nemzeti Múzeum részére az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója kezéhez, egy példány a Lantos Könyvkereskedelmi R. T. részére adatott át.”

A Magyar Nemzeti Múzeum, illetőleg az Országos Széchényi Könyvtár részéről dr. Hóman Bálint főigazgató és dr. Lukinich Imre igazgató, a Lantos Részvénytársaság képviselőjében pedig Lantos Adolf igazgató és dr. Braun Róbert cégvezető voltak a tárgyaló felek.

A dolgok rendje szerint jóváhagyásra a Vallás és közoktatásügyi minisztériumhoz kellett a szerződés szövegét fölterjeszteni. A VKM jóváhagyása 1924. október 25-én 5739/924 eln. sz. alatt érkezett meg.

A megállapodás igen korrektnek tekinthető; a kezdeti tárgyalásokhoz viszonyítva (l. a 36. sz. jegyzetet) kimaradt belőle az igen kétséges, a szerződőkhöz „méltatlan” mondat, hogy a Lantos R. T. hozzájárul ahhoz, hogy az OSZK egy képviselője részt vehet az árverésen és a cég által limitált árakat belátása szerint, a kialakult keresethez képest „felhajthatja”.

1925—1926

A könyvtárban a szerződésnek megfelelően folytatódott az árverésre kínált könyvek kiválasztása és elbírálása. Csak elismeréssel adózhatunk Lukinich Imrének és munkatársainak, akik idejüket, erejüket nem kímélve minden

lehető megtettek az OSZK adósságainak törlesztésére, sőt a befolyt összegek segítségével értékes kiadványok megszerzésére.

Itt a legjobb alkalom arra is, hogy emlékezetünkbe idézzük: az OSZK vezető tisztviselői mellett Lantos Adolfék is komoly munkát végeztek. Ki kell emelnünk a Lantos R. T. alkalmazásában dolgozó, a már említett Braun Róbert szakmai felkészültségét: az ő munkája volt az a színvonalas aukciós kiadvány, amit a cég az érdeklődők rendelkezésére bocsátott:

Lantos R[észvény]-T[ársaság] 5. aukciója. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának duplumaiból és néhány más gyűjtemény könyveiből 1. Incunabula. 2. Hungarica 1711-ig. 3. Hungarica 1711 után. 4. Egyéb könyvek. (Függelék: Petőfi művei, Petőfi művei fordításban, Petőfiről szóló művek). Budapest, 1926. Hungária Hírlapnyomda, 75, 8, 7 p.

Érdeemes szóról-szóra idézni a nyomdai szempontból is izléses kiadvány előszónak tekinthető bevezető sorait:

„E katalógus anyagának jórésze a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának duplumaiból került ki. A Múzeum Könyvtárának műveire külön is felhívjuk az aukcionáló közönség figyelmét. Nem csupán az anyag értékességénél fogva, hanem abból az alkalmából is, hogy ezúttal először kerülnek nyilvános árverésre a Múzeum Könyvtárának másod-, illetve harmadpéldányai. A könyvek barátai ily módon valóban becses művekhez juthatnak, de ugyanakkor egyben kínálkozik a lehetőség arra is, hogy az ország első kultúrintézetének fejlődését elősegítsék.”⁴² (Kiemelés e sorok írójától.)

Az árverési feltételeket is közölte az aukciós katalógus. A szokásos technikai tudnivalók mellett érdemes följegyezni az alábbi közléseket:

— az árverés pengő értékben folyik. Minden árajánlatnak 10 pengőig 50 fillérrel, azon fölül 1 pengővel kell az előző ajánlatnál nagyobbnak lennie;

— a vevő a vételárat azonnal és készpénzben fizeti, továbbá árverési költség fejében a vételár 15%-át, azonkívül pedig az előírt forgalmi, illetve fényűzési(!) állami adót is;

— minden oly „összebeszélés”, amely az érverés eredményét befolyásolná, törvénybe ütköző.

A ma már könyvészetileg ritkaságnak tekinthető kiadványnak az OSZK-ra vonatkozó fejezeteit érdemes összefoglalóan felidézni:

I. *Incunabula*. (1—30 tétel, ebből az OSZK tulajdona 27 mű).

II. *1711 előtti magyar vonatkozású nyomtatványok*. (31—108. tétel) (Van-
nak a., és b. számozású tételek is.) — Közülük az OSZK által árverésre kínált példány: 53.

III. *1711 utáni magyar könyvek*. 109—483. tétel). OSZK tulajdon ebből 180.

IV. *Egyéb könyvek*. (484—685. tétel). Ebből az OSZK felkínálta tétel: 70.

V. *Sale by auction of the duplicate copies of the Hungarian National Museum Library*. By the Lantos Co. Ltd. 3 Múzeum-körút, Budapest.

42. E ritka, az OSZK-ban is lappangó kiadványt az anyag gyűjtésekor még élő dr. Birkás Endre, az OSZK Gyarapítási Osztályának vezetője lekötélező szívességgel kölcsönkép megszerezte e sorok írója számára egy antikváriumból.

Minimum prices. (A táblázatban két rovat szerepel: „Number”, „Price in Swiss Francs”).⁴³

Az aukcióra kerülő könyvek 1926. január 31-én február elsején és másodikán voltak megtekinthetők. Az aukció február harmadikán délután kezdődött és naponta folyt.

Visszatérve az aukciók OSZK-beli előkészítésére, jeleznünk kell, hogy Hóman Bálint főigazgató 1925 elején helyezkedett először szembe az OSZK-bizottság javaslataival. E sorok írója úgy véli, hogy e látszólag rutinmunkával kapcsolatos ügyiratból néhány sort idéznie kell:⁴⁴

1. „Inc. c. a. 429, 431. Columna Guido de: Historia destructionis Trojae. Argentína . . . 1486. E műből két azonos példányunk van. Mind a kettő modern bőrkötésben. A 431 jelz. modern félbőrkötésű példányt az első kézirat oldalnak a másik példányba való áthelyezése után a Bizottság értékesíthetőnek ítélte.

2. Inc. c. a. 423. Josephus Flavius: Antiquitates et de bello Judaico. Venetiis, 1586.”⁴⁵

A főigazgató az Inc. c. a. 431. számú ősnymtatvány aukcióra történt javaslatához az alábbi megjegyzést fűzte: „Láttam és hozzájárulok avval a megjegyzéssel, hogy a jövőben az Inc. 431. sz. a. ősnymtatvánnyal követett eljárástól tartózkodni kell.”

Hóman főigazgató 1925-től kezdődően több alkalommal élt vétőjogával, azt az álláspontot képviselve, hogy az OSZK-nak az adott esetekben nem szabad lemondania az árverésre javasolt példányról.

Áljon itt egy igen jellemző eset az elmondottak jobb megvilágítására. A Lukinich-vezette bizottság *pozitív* (tehát értékesítésre ajánlott) véleménye így hangzott: „Inc. c. a. 839.841. Aeneas Syilvius: Epistolae familiares. Nürnberg, 1486. E műből Könyvtárunkban négy példány van. Köztük a 841. számú Széchényi példány.” A Lipovich példányt, amely egyezik a megtartott teljes példánnyal, a boríték belső oldalára ragasztott Lipovich-arckép leáztatása után értékesíthetőnek ítélte(!). Hóman főigazgató tiltó határozata volt a helyes: nem járult hozzá ehhez a szinte amatőr jellegű manipulációhoz. A 839. sz. ősnymtatvány megtartandó a Lipovich képpel együtt — hangzott a döntés.

1926. január 25-én az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Széchényi-könyvtári szaktanácsa ismét ülést tartott az aukciók ügyében Hóman

43. Mint érdekességet említjük meg, hogy a Lantos-cég által — svájci frankban — a következő művek értékeltettek legmagasabbra (a címleírást a nyomtatott aukciós katalógusból írtam ki): 3. Antonius, Sanctus, Archiepisc. Florent *Chronicon sive Opus historiarum*. Nürnberg, Koberger 1484. 3 vols. (750 sv. frank)] — 5. Birgitta *Revelationes*. Nürnberg, Koberger, 1500... Ill. by A. Dürer. (1000 sv. frank)] — 24. Ptolemaeus, Claudius. Romae, Petrus de Tierre, 1490. (1000 sv. frank)] — Schedel, Hartmann *Buch der Chroniken*. Nürnberg. Koberger 1493. (1000 sv. frank); — 221. Fejér G. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Budae: Typis Typographiae Regiae Universitatis Ungaricae 1829—44. 8 vo 11 tomi in 43 voll. et 3 indices.

44. OSZK Irattár. 715/1924. — 1925. jan. 3.

45. Hiteles leírásukat ld.: *Catalogus incunabulorum, quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. Ed. Géza Sajó et Erzsébet Soltész. Vol. 1. Bp., 1970. Akad. K. LXXIX, 735 p. — A húszas években közölt adatokat l. e mű 1052. és 1978. sz. tételei alatt.

főigazgató elnöklete alatt. Nem érdektelen a megjelentek névsora: Végh Antal, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatója; Lukinich Imre egyetemi tanár, az OSZK igazgatója; Angyal Dávid egyetemi tanár, tanácsstag; Kollányi Ferenc preláthus-kanonok, műértő tanácsstag; Havran Dániel főkönyvtárnok, szakreferens és Hegedűs István gyűjteményegyetemi főtítkár. Hóman előadta, hogy a kiválasztott anyagot a Széchényi Könyvtár öt tisztviselője válogatta ki, és jegyzőkönyv fölvétele mellett minden egyes darabot külön megvizsgáltak, s amelyiknek eladása ellen a legcsekélyebb aggodalom merült fel, azt az aukció anyagából azonnal kivonták. A főigazgató a számára fenntartott hatáskörben az árverésre kiválasztott anyagot felülbírálta, s a Birgitta *Revelationes* (Nürnberg, 1500) című könyv eladása ellen észrevételt tett. Ez a mű csak két példányban van meg, az egyik a Széchényi-hagyatékából származik, s ezért — bár ez az értéktelenebb könyvészetileg — eladni nem lehet. A másik példány eladása jogilag nem ütköznék akadályba, de viszont könyvtári szempontból ez az értékesebb. Így ennek megtartása föltétlenül indokoltnak látszik. A főigazgató tehát úgy rendelkezett, hogy bár e mű már szerepel a katalógusban, mégse kerüljön aukcióra.

A szaktanács egyetértett ezzel a javaslattal, s úgy döntött, hogy a nevezett művet ki kell vonni az aukció anyagából.⁴⁶

Úgy vélhetnénk, hogy ezzel az értékes nyomtatvány ügye lezárult. Korántsem volt így! Alig tíz nap elteltével (1926. február 3-án) a Szaktanács ismét ülést tartott. Ezen a fentieken kívül részt vett még Melich János, könyvtár volt igazgatója is, mint „alkalmilag” megjelent szakértő. Az elnöklő Hóman Bálint meglepő bejelentést tett: a visszatartott Birgitta *Revelationes* (Nürnberg, 1500) c. könyvre rendkívül kedvező ajánlat érkezett.⁴⁷ Egy angol cég megbízást adott arra, hogy részére az aukción az említett munka 3350 svájci frank (akkor mintegy 40 millió magyar korona) összegig szereztessék meg. Bár a Szaktanács a legutóbbi ülésén törölte a kiadványt az aukció anyagából, az előadó főigazgató — megváltoztatva tíz nap előtti álláspontját — most azt javasolta, hogy az OSZK nehéz gazdasági helyzetét és a kedvező vételi ajánlatot figyelembe véve mégis értékesíteni kellene a szóban forgó művet.

Kollányi Ferenc, Melich János, Végh Gyula egyetértő hozzászólása után a szaktanács úgy döntött, hogy a két példány közti eltérés jelentéktelen, az adott helyzetben az értékesítése indokolt.

E kétségtelenül értékes kiadvány eladása körüli rövid időn belüli elmentmondásos vitát, illetve határozatot azért elevenítettük fel részleteiben is, hogy igazoljuk: nem mindig az elvek, a szakmai érdekek döntöttek az akkori súlyos pénzügyi körülmények között, hanem az adósságok törlesztésének nagyobb lehetősége, kényszere.

Az irattárban elhelyezett döntések természetesen nem kerültek nyilvánosságra. De a Sikabonyi Antal szerkesztette *Magyar Bibliofil Szemle* c.

46. OSZK Irattár. 1926. jan. 25.

47. OSZK Irattár. 1926. febr. 3.

folyóirat (a Lantos R. T. kiadványa) már 1925-ben⁴⁸ igyekezett hírverést csinálni az árverés sikere érdekében. Választani kellett:

„... vagy megmaradnak a másod-,⁴⁹ harmadpéldányok és a könyvtár mai nehéz viszonyok közt kevés állami dotációjával tovább vívja küzdelmét a szinte beláthatatlan nehézségekkel a fejlődésért, vagy megválnak másod-, harmadpéldányaitól, s az így befolyt összeggel lépést tart a tudomány, az élet követelményeivel, méltóan a könyvtár régi nagy hagyományaihoz és feladatahoz. Természetesen a választás az utóbbi megoldásra esett. Annál is inkább, mivel a Múzeum könyvtárának, az ország e legrégebb és legnagyobb tudományos és kulturális intézményének a fejlődése nem csupán könyvtári, hanem nagy nemzeti érdek is. Mintegy 40 ősnymtatvány, 30 régi magyar könyv (Szabó, I., II. és III.), s 200 egyéb mű, ... s olyan ritkán kapható forrásmunkák, mint Fejér György: „Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis” kerülnek aukcióra. A külföldi és a hazai bibliofileknek nem mindennapi alkalom lesz az aukció arra, hogy könyvtáraikat gyarapítsák. De jó alkalom a könyvtár barátainak is arra, hogy előmozdítsák a könyvtár érdekét anélkül, hogy áldozatukat ellenszolgáltatás nélkül kellene meghozniok... Az aukcióval kapcsolatban máris értékes művekkel gyarapodott a könyvtár.”

Magától értetődik, hogy az ilyen üzleti akciót kezdetben derülátó nyilatkozatoknak kell kísérnie. Ezek még eleinte a könyvtár hivatalos jelentéseiben is helyet kaptak.⁵⁰ „Noha anyagi eszközeink elégtelen volta a legnagyobb nehézségeket gördítette vásárlásaink elé, mégis sikerült a Könyvtárt, főleg duplumok eladása és csere útján jelentős anyaggal gyarapítani.”

A Nemzeti Múzeum főigazgatója azonban egyre gyakrabban helyezkedett szembe a könyvtárigazgató javaslataival.⁵¹ Mivel *elvi* kérdésről van szó, érdemes Hóman Bálint néhány döntését ismertetni:

— ősnymtatványok és egyéb ritkaságok közül oly másodpéldányok eladásához, melyekből az *egyik* egykorú kolligátum alkatrésze, nem járulhat hozzá;

— hasonlóképpen megengedhetetlennek tartja a „szorosan vett Hungaricá-k” (régi magyar és magyar vonatkozású ritkaságok, princeps editiók) második példányainak elidegenítését, ha azokból az OSZK kettőnél több példánnyal nem rendelkezik (kivétel a csonka vagy rongált kiadvány).

Megjegyzi, hogy valamely műben található bejegyzéseknek és képeknek, exlibriseknek leválasztását és más példányokba való áthelyezését könyvészeti szempontból helytelennek tartja, az ilyen eljáráshoz hozzájárulását nem adhatja. „Áll ez különösen a Thuróczi krónika egyik példányában olvasható bejegyzésre Mátyás könyvtáráról, aminek — Varjú igazgató úr⁵²

48. 2. évf. 1925. 89–91. p.

49. Ismételtelen felhívjuk arra a figyelmet, hogy a másodpéldányok értékesítésére alig került sor. Az ilyen hivatkozásnak nem volt valós hitele. Inkább a harmad- stb. példányokat adták át árverésre.

50. Lukinich Imre: *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának 1924. évi állapotáról.* = *Magyar Könyvszemle*, 1925. 160–170. p.

51. OSZK Irattár. 7/1926.

52. Varjú Elemér (1873–1944) a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának volt az igazgatója. Ő fedezte föl a Gyulafehérvári glosszákat. 1915-ben választotta az MTA levelező tagjává.

javaslatára szerint — más példányba való áthelyezése valóságos könyvészeti falsificatio volna.”

Mindebből világos, hogy a Múzeum főigazgatója és a könyvtárigazgató között egyre több szakmai ellentét merült fel az „elidegenítés” (árverésre bocsátás) ügyében. A könyvészetileg sokkal inkább járatos és szakmailag képzettebb főigazgató jóval szigorúbban ítelt, mint az adósságokat törleszteni kívánó, a költségvetési egyensúlyt megteremteni akaró könyvtárigazgató.⁵³ A helyi (múzeumi, könyvtári) ügy az adminisztráció csatornáin keresztül nemcsak az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsához,⁵⁴ hanem a minisztériumhoz is eljutott: a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1926. február 11-én kelt leiratával⁵⁵ értesítette a Tanácsot, hogy jóváhagyja az intézkedéseket, de felkéri a Főigazgatóságot, hogy az aukció lefolyásáról és annak eredményeiről számoljon be.

Az OSZK bizottsága tovább folytatta az árverésre kiválasztható könyvek összeírását. A főigazgató egyetlen figyelemre méltó döntést hozott: az első kiadásokból csupán a *harmadpéldányok* aukcionálhatók, továbbá az ajándékok lehetőleg ne kerüljenek eladásra. Lukinich igazgató megjegyezte, hogy ezeket a szempontokat a könyvtári bizottság eleve figyelembe vette.⁵⁶

Az 1926. évi Lantos-féle aukció február 3—5 között folyt le.⁵⁷ 285 művet bocsátottak árverésre: 25 ősnymtatványt, 44 darab 1711 előtti és 161 1711 utáni hungarikumot, továbbá 55 külföldi művet. Az OSZK-t Havran Dániel és Isov Kálmán képviselték: „amikor szükségesnek látszott, jobb árak elérése céljából Isov Kálmán részt vett az árverésben”.

Az árverés, ami svájci frankban számolva történt (1 svájci fr. = 13 500 magyar korona), nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A csalódás a hivatali megfogalmazásban is érezhető volt: „A mostani rossz gazdasági viszonyok között nem volt oly nagy az érdeklődés, nem jelent meg oly nagy számú árverező közönség, mint kívánatos lett volna.”

A könyveknek körülbelül a fele kelt el, de az anyagi siker — hangoztatja a kissé optimista hangvételű igazgatói jelentés — mégis jelentős volt. Elárvereztetett

5 ősnymtatvány	71 685 000 K
24 1711 előtti hungarikum	23 304 000 K
83 1711 utáni hungarikum	17 423 000 K
24 külföldi mű	5 889 300 K
összesen 136 mű	118 301 000 (inflációs) korona értékben.

53. Az OSZK Irattárának 7/1926. sz. ügyiratában olvashatók az árverésre kerülő 64 tételt bevezető sorok: „Jegyzéke azoknak az ősnymtatványoknak, valamint RMK másod-, illetve többpéldányoknak, melyeket . . . a jóváhagyott jegyzőkönyvek szerint a könyvtári bizottság értékesíthetőnek ítelt.” (Természetesen nincs helyünk arra, hogy a 64 címet leírjuk.)

54. Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa, 65/1926.

55. VKM 231/1926. III. b.

56. Magyar Nemzeti Múzeum Főigazgatóság 19/1926.

57. OSZK Irattár. 640/1926.

Végülis — mint a Havran Dániel és Isov Kálmán főkönyvtárnokok 1926. február 28-án aláírt dokumentuma bizonyította — az aukcióra küldött anyagból el nem árverezett részt, összesen 149 művet a Lantos-cég 1926. február 27-én visszazállította az OSZK helyiségébe, elszámolás kíséretében. Ezt az említett szakértők helyesnek ismerték el.⁵⁸

1926. augusztus 3-án zárta le az OSZK és a Lantos R. T. hivatalos jegyzőkönyvben⁵⁹ az aukció már ismertetett anyagi ügyeit. A könyvtár igazgatója megállapította, hogy a „nevezett céget az aukció sikeréért (?) elismerés illeti meg.”⁶⁰ Mivel az árverés mégsem hozta meg a kívánt eredményt, az osztályvezetői értekezlet⁶¹ úgy határozott, hogy az el nem kelt többes példányokat egyes könyvkereskedőknek (pl. a Ranschburg-cég) adják át.

Ez az aukciós „utójáték” tovább folyt. A Ranschburg-cég mellett Lukinich Imre igazgató igénybe vette a „hivatalos” Árverési Csarnok igazgatóságát is: a Lantos-féle aukción el nem kelt harminc művet (2 ősnymtatvány, 15 1711 előtti, 13 1711 utáni mű felesleges példányai)⁶² ajánlott fel. Az eredmény szinte lesújtó volt, mert ezen az árverésen csak egy könyv kelt el.

A már említett Ranschburg-féle akció sem járt több sikerrel (egy eladás történt 248 pengő 56 fillér = 250 svájci frank értékben).⁶³

III.

Végső soron az Országos Széchényi Könyvtár részvétele az akkori Lantos-féle aukción nem üzleti vállalkozás volt, hanem a nemzeti könyvtári feladatok szolgálatában állt: a katasztrofális gazdasági viszonyok között pénzügyi alapot próbált teremteni hiányainak pótlására, elsősorban a külföldi hungarikumok beszerzésére, mégpedig oly módon, hogy az akció ne sértse a könyvtár gyűjteményi érdekeit.

Az árverések és a nyomukban járó eladások arra az alapvető és elkerülhetetlen tényre hívták fel a figyelmet, hogy az ország nemzeti könyvtára szinte képtelen volt hivatásának eleget tenni. Öneréből — akkori vezetőinek és könyvtárosainak helytállásából — az OSZK mégis megpróbálkozott azzal, hogy a bénító gazdasági viszonyok között is vállalja a tudomány és művelődés könyvtári kötelezettségét, felelősségét.

58. Melléklet az aukciós katalógushoz. OSZK Irattár. 1926. február 28.

59. OSZK Irattár. 640/1926.

60. Az OSZK és a Lantos-cég között nem volt mindig felhőtlen az üzleti viszony. 1926. március 3-án (OSZK Irattár. 141/1926) Lukinich igazgató az OSZK gazdasági Hivatalának ingerült hangon írt: „... minthogy az árverés napjai óta négy hét telt el anélkül, hogy nevezett könyvkereskedő e kötelezettségének (t. i. a 118.301.300 korona befizetésének) ismételt sürgetéseink és ismételt ígéretései ellenére eleget tett volna, felkérem a t. GH-t, hogy nevezett könyvkereskedőn fenti adósságát sürgősen behajtani szíveskedjék.”

61. OSZK Irattár. Uo.

62. OSZK Irattár. 173/1926., március 12., április 21., május 11-i iratok.

63. OSZK Irattár. 213/1926. — Néha könyvgyűjtőknél is megpróbálkozott az OSZK az aukción el nem kelt könyvek értékesítésével. Ez néha sikerrel járt: pl. Szabó János főmérnök 400 sv. frankért vásárolta meg az árverésen visszamaradt Jamblinus *De myseriis*... *Velence, 1497 c.* művét. Az ár jelentős volt: 5 400 000 korona = 432 pengő.

Hóman Bálint főigazgató és Lukinich Imre könyvtárigazgató természetesen egyéb bevételi forrásokat is igyekezett felkutatni. Ezekről itt nem szólunk, mert Dezsényi Béla idézett tanulmánya megemlékezett e szerény, de mégis emlékezetes erőfeszítésekről.

*

Forrásaink arról vallanak, hogy Lukinich Imre igazgató, aki ezt a küzdelmet folytatta az intézmény fennmaradása, anyagi alapjainak biztosítása érdekében végül is a kötelezettség és felelősség malomkövei között szinte felőrlődött. 1929. január 28-án ezt a protokolláris levelet írta Klebelsberg Kunó kultuszminiszternek:

„... a budapesti egyetemen rendszeresített kelet európai történelmi tanszékre nyilvános rendes tanárrá kineveztetvén, a legnagyobb tisztelettel bejelentem Nagyméltóságodnak a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának igazgatói állásáról való lemondásomat, tisztelettel kérve az igazgatóság alól való felmentésemet.”⁶⁴

VERSUCHE ZUR LÖSUNG DER MATERIELLEN SORGEN
DER NATIONALBIBLIOTHEK SZÉCHÉNYI
(1924—1928)

Buchauktionen

GY. HARASZTHY

Der Historiker und Universitätsprofessor Imre Lukinich war zwischen 1924—1929 Direktor der Nationalbibliothek Széchényi. Das Ziel dieser Publikation ist, die wirtschaftlichen Schwierigkeiten der Nationalbibliothek darzustellen, und über die Buchauktionen zu berichten, die der Verbesserung der schweren materiellen Lage des Instituts zu dienen versuchten.

Nach den Jahren des verlorenen Weltkrieges tobte die Inflation in unserem Land immer stärker. Das Land geriet in Verarmung, das Kultusministerium bekam wenig finanzielle Unterstützung, so konnte sich auch die im Rahmen des Ungarischen Nationalmuseums tätige Széchényi-Bibliothek nur schwer aufhalten.

Die Nationalbibliothek war nicht einmal fähig, die wichtigsten ausländischen Handbücher, Zeitschriften usw. zu erwerben. Die Lage war auch dadurch erschwert, dass auch die ungarischsprachigen, bzw. sich auf Ungarn beziehende Dokumente der Gebiete, die infolge des Friedensvertrags Trianon an andere Länder gerieten, gegen Geld gekauft werden mussten (bis 1918 wurden diese Dokumente als Pflichtexemplare eingeliefert).

64. OSZK Irattár 76/1929. január 28. — A lemondáshoz bizonyára hozzájárult Hóman főigazgató és Lukinich igazgató nem egészen zavartalan kapcsolata. Az árverést Hóman Bálint nem értékelte nagyra. *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve c.* jelentésében így írt erről a kérdésről: „... Kísérletet tettünk — az üzleti konjunktúra kedvezőtlen alakulása miatt, sajnos nem nagy eredménnyel — felesleges könyvtári harmadpéldányaink aukciónálásával is... Az 1926-ik évben Könyvtárunk harmad- és negyedpéldányaiból aukciót rendezett, mely azonban a kedvezőtlen üzleti viszonyok miatt nem járt a remélt anyagi eredménnyel.” E pesszimista értékeléssel szemben — mint láttuk — Lukinich derűlátóbban vélekedett az aukciók hasznáról.

Direktor Imre Lukinich, der die historischen und wissenschaftlichen Aufgaben der Nationalbibliothek für wichtig gehalten hat, hat alles getan, um für das Institut neben dem geringen und immer mehr entwertenden staatlichen Budget auch andere materielle Quellen zu erschliessen. Mit Hilfe seiner führenden Mitarbeiter hat er einen Plan für die Auktion der auch in internationale Hinsicht wertvollen Duplikate der Nationalbibliothek ausgearbeitet, um von den auf diesem Wege gewonnenen Einnahmen wichtige ausländische Werke und Hungarika kaufen zu können.

Der entsprechende Partner zu dieser Auktion wurde in Person der bekannten Budapester Antiquarier und Buchverleger Adolf Lantos (Lantos-Aktiengesellschaft) gefunden. Unter der Führung des Bibliotheksdirektors hatte ein Komitee die Kostbarkeiten (Duplikate von Inkunabeln, Antiquen usw.) herausgewählt, die für den Verkauf entsprechen gehalten waren. Nach der Einwilligung des Generaldirektors hat die Lantos-Firma im Jahre 1926 in einer Publikation von hohem Niveau das Verzeichnis der in Auktion kommenden Werke veröffentlicht. (Der Ausrufungspreis wurde in Schweizer Frank angegeben.)

Die Auktion hatte aber nicht den erwünschten Erfolg erreicht. Wegen der ungünstigen wirtschaftlichen Verhältnisse fehlten die entsprechenden Lizitanten und bloss die Hälfte der angebotenen Bücher wurde verkauft. Die Grösse der Einnahmen war doch bedeutend.

Von den zurückgebliebenen Exemplaren konnte das Direktoriat der Nationalbibliothek an ungarischen und ausländischen Sammlern bzw. Antiquariaten noch weitere Publikationen verkaufen. So ist es Imre Lukinich und seinen Mitarbeitern gelungen, auch unter den lähmend wirkenden wirtschaftlichen Verhältnissen zur Deckung der wichtigsten Erwerbisse etwas Geld zu beschaffen.

